

בית הספר הרבני באלג'יר (1948–1961)

פתיחה

בסוף שנות הארבעים של המאה העשרים יזמו גדולי הרבנים וה'פדרציה של הקהילות היהודיות באלג'יריה' (Fédération des Communautés Israélites d'Algérie) את הקמתו של בית הספר הרבני הראשון באלג'יריה (L'école Rabbinique d'Algérie). בית הספר זה שאף להכשיר רבנים ומנהיגי ציבור¹ שינהיגו את קהילות אלג'יריה מתוך הבנה של צורכי הדור ויכולת להתמודד עמם. אף שבית הספר פעל תקופה קצרה יחסית, הוא הצליח להעמיד שורה של רבנים, וחלקם עוד הספיקו להנהיג קהילות בערי אלג'יריה עד עזיבת הרוב המכריע של היהודים את אדמתה בשנת 1962.

במאמר זה אבקש לספר את סיפורו של בית הספר. אפתח בסקירת הרקע לייסודו, ובה אתאר בקצרה את מצב החינוך והרבנות באלג'יריה ערב הקמתו של בית הספר. המאמר מבוסס על מסמכים מתוך ארכיון הרב רחמים נאהורי, רבה של בון (Bône וכיום ענאפה)², על כתבות וראיונות שפורסמו בעיתוני הזמן וכן על ראיונות עומק שקיימתי עם בוגרי בית הספר המתגוררים כיום בארץ.³

1 הרב אברהם משה פינגרהוט, שעמד בראש בית הספר, אמר בריאיון שנערך עמו במלאת ארבע שנים לייסודו של בית הספר הרבני, שאחד מתפקידיו של המוסד להצמיח מנהיגי ציבור, כלומר מנהיגים חילוניים (cadres laïques), בעלי תרבות עברית רחבה. ראו: פינגרהוט, ריאיון.

2 מסמכים רבים מתוך ארכיון זה נטרקו ופורסמו במהדורת פקטימיליה בשני כרכים בצרפתית. המסמכים המצוטטים במאמר הם מתוך הכרך השני. ראו: ארכיון הרב נאהורי. תודתי למר אריאל קרסנייטי ולד"ר חיים רוטנברג על עזרתם המרובה בתרגום המכתבים מצרפתית.

3 לפירוט הראיונות ראו בקיצורים הביבליוגרפיים. אני מודה

רקע: יהדות אלג'יריה – שלטון אימפריאלי וארגון הקהילה

מראשית המאה השש עשרה ועד שנת 1830 הייתה רוב אלג'יריה של ימינו חלק מהאימפריה העות'מאנית, ובראשה עמד שליט מקומי מטעם העות'מאנים, שכונה דיי (Dey).⁴ לכל מחוז מונה שליט שכונה ביי (Bey).⁵ בראש כל קבוצה עדתית עמד מקדם, והוא ייצג את הקהילה בפני השלטונות והיה אחראי בעיקר לגביית המסים.⁶ בקהילות היהודיות הייתה הרשות השופטת נתונה בידי הדיינים. בערים הגדולות פעל בית דין של שלושה דיינים, ובראשו ישב בדרך כלל הרב הראשי.⁷ הדיינים קיבלו את משכורתם מהקהילה, והתכנסו באופן קבוע בבית הכנסת המרכזי או בישיבה. הם נבחרו בהסכמתו של המקדם וכיבדו את סמכותו, והוא מצדו כיבד את פסיקותיהם. בית הדין היה אחראי לתחומים רבים: למשל הוא מילא תפקיד של נוטריון, פיקח על מרשם התושבים, ועסק בשפיטה ובענייני מצוות; אולם הוא לא היה רשאי לעסוק בתחום הפלילי, אשר נדון בבתי הדין של הביי או של הדיי.⁸

בשנת 1830 פלשה צרפת לאלג'יריה וכבשה את רוב שטחה. יהודי אלג'יריה מנו אז כ־16,000 נפשות, והתרכזו רובם בארבע הערים המחוזיות: אלג'יר, קונסטנטין, אוראן ותלמסאן, ומיעוטם גרו ביישובים קטנים עד בינוניים בערי נמל אחרות או בדרום המדינה.⁹ היהודים, אשר סבלו בשנותיה האחרונות של השלטון העות'מאני תלאות קשות, נשמו לרווחה מן הסתם, אם כי עשרות משפחות יהודיות ברחו לארץ ישראל, לליוורנו שבאיטליה או לארצות אחרות בתחומי האימפריה העות'מאנית, עובדה שיש בה כדי ללמד שהיה בקרבם גם חשש מפני הצרפתים ומהשתלטות תרבותם.¹⁰

לכל המרואיינים על שהקדישו לי מזמנם.

4 אביטבול, אנטישמיות, עמ' 12.

5 כהן, עמ' 87.

6 שם.

7 בקהילות הבינוניות והקטנות הייתה הכשרתם של הדיינים פחותה, והם שימשו גם ככלי קודש: מלמדים, שוחטים וחזנים.

ראו: שם, עמ' 89.

8 שם, עמ' 88.

9 אביטבול, אנטישמיות, עמ' 11; אביטבול, הארץ, עמ' 10, ושם נאמר כי מספר יהודי אלג'יריה בעת הכיבוש היה 20,000.

10 אביטבול, אנטישמיות, עמ' 11. לדברי שוורצפוקס היהודים לא התלהבו מבואם של הצרפתים, ולא נרשמו בקרבם גילויי אהבה ושמחה, אלא הם חיכו לראות מה ילד יום. ראו: שוורצפוקס, ההשפעה הצרפתית, עמ' 127.

המנהל הקולוניאלי הצרפתי פעל לשנות את ארגונה של הקהילה היהודית, ועשה זאת באמצעות שורה של צווים. בשנת 1831 הוקמה מועצה לענייני יהודים. מועצה זו החליטה בשנת 1836 לבטל את תפקיד המקדם ולהעביר את סמכויותיו לסגן ראש העיר היהודי, לפחות בערים הגדולות. על פי פקודה מה־13 באוגוסט 1834 צומצמה סמכותם של בתי הדין הרבניים לענייני אישות ולנושאים דתיים בלבד, שאינם ניתנים להכרעה בחוק הצרפתי, ושאר ענייניהם המשפטיים של היהודים הועברו לבתי משפט צרפתיים.¹¹ ב־28 בפברואר 1841 יצא צו שביטל למעשה את מערכת בתי הדין הרבניים, ושהחיל על היהודים את החוק הצרפתי. בענייני אישות ודת התבקשו הדיינים לשלוח את חוות דעתם בכתב לבתי המשפט, ולאילו הייתה הסמכות להחליט אם להתחשב בחוות הדעת.¹² בשנת 1845 פורסמה תקנה שחייבה להקים באלג'יריה קונסיסטוריות, כמו בצרפת.¹³ עם הקמת הקונסיסטוריות, בשנת 1847, מונה רב רשמי כמעט בכל עיר.¹⁴ רוב הרבנים היו ממוצא אשכנזי ובאו מצרפת. הסיבה לכך הייתה שהחוק הצרפתי קבע שכדי לקבל משכורת מן המדינה, המועמד לרבנות חייב לשלוט בשפת המדינה ולהיות בוגר הסמינר הרבני במין.¹⁵ הרבנים הצרפתים לא דיברו את שפת היהודים המקומית, ערבית־יהודית, ונשאו את דרשותיהם בצרפתית. כתוצאה מכך נוצר ניכור בין הרבנים הצרפתים ועמיתיהם המקומיים לבין הציבור המקומי.¹⁶

11 הירשברג, ב, עמ' 79–80; שוראקי, עמ' 158; אנסקי, עמ' 17; כהן, עמ' 90.

12 שוראקי, עמ' 158; אנסקי, עמ' 17; אביטבול, אנטישמיות, עמ' 14. מציאות דומה תיארתי בסקירתני על המשפט העברי באיראן. ראו: גליקסברג, איראן.

13 כהן, עמ' 91.

14 בשנת 1943 מונה הרב מוריס אייזובט, הרב של מחוז אלג'יר, לרב הראשי לאלג'יריה, תפקיד שלא היה קיים מאז כיבוש אלג'יריה בידי הצרפתים, והוא כיהן בתפקיד זה עד פטירתו, בשנת 1958. באותה שנה מונה במקומו הרב דוד אשכנזי, הרב של מחוז אוראן, והוא כיהן בתפקיד עד עזיבת היהודים את אלג'יריה בשנת 1962. ראו: כהן, עמ' 95.

15 הסמינר עבר בתחילת המאה העשרים לפריז. בשנת 1905 התקבל החוק להפרדה בין המדינה לבין הכנסייה, והוא חל גם על הרבנים, ועל כן לא קיבלו עוד את משכורתם מן המדינה. כהן, עמ' 93–94; אביטבול, אנטישמיות, עמ' 18; שרביט, רבנים, עמ' 364.

בשנת 1870, עם פרסום צו כרמיה, קיבלו יהודי אלג'יריה אזרחות צרפתית.¹⁷ הם נדרשו לוותר על שרידי מעמדם העצמאי בתחום האישי, בעיקר במה שנוגע לחוקים ולמנהגים דתיים כגון בענייני אישות. בהדרגה התרחקו יהודים רבים מהדת,¹⁸ ואף החל תהליך מואץ של נישואי תערובת, תופעה שרבני אלג'יריה השקיעו מאמצים רבים בהתמודדות עמה.¹⁹

בזמן מלחמתה של אלג'יריה על עצמאותה, החל בשנת 1954, נערכו פוגרומים בכל ריכוזי היהודים במדינה, בעקבות זאת החל תהליך עזיבתם של היהודים, והוא הגיע לשיאו בשנת 1962, כשקיבלה אלג'יריה את עצמאותה. יותר מ-160,000 יהודים עזבו, כ-90 אחוזים מהם עברו לצרפת ומימשו את אזרחותם הצרפתית, והיתר עלו לישראל.²⁰

ארגון החינוך

החינוך המסורתי באלג'יריה לפני בואם של הצרפתים היה מבוסס על לימודי קודש והתקיים בדרך כלל בבית הכנסת או בבית המדרש. הלימודים לילדים התקיימו בתלמוד תורה או במדרש.²¹ פקודת סן-קלו (St. Cloud) מן ה-5 בנובמבר 1845²² הפכה את הקונסיסטוריה לאחראית הבלעדית לחינוך

17 הקיסר נפולאון השלישי ביקר באוראן והביע תקוותו שיהודי המקום יהיו בקרוב בעלי אזרחות צרפתית. בשנת 1865 הוא פרסם צו שאפשר ליהודים וגם למוסלמים לבקש אזרחות. אולם מעטים בלבד עשו זאת, למורת רוחם של יהודי צרפת. הסיבה העיקרית הייתה שבקשת אזרחות צרפתית פירושה היה ביטול האופי הלאומי של היהדות ואימוץ החוק הצרפתי. יהודי צרפת לחצו לשנות את המצב והעלו את הרעיון של פתרון קיבוצי, ואכן בשנת 1870 העניק צו כרמיה – שנקרא על שם שר המשפטים היהודי אדולף כרמיה – אזרחות צרפתית לכל יהודי אלג'יריה. ראו: נג'רי.

18 כהן, עמ' 94.

19 גליקסברג, הרב סקלי עמ' 142-150. מצב דומה משתקף בתשובותיהם של עמיתיו חכמי אלג'יריה האחרים.

20 הירשברג, ב, עמ' 37-95; שוראקי, עמ' 244-245. וראו: שרביט, אופציות.

21 ויינשטיין, עמ' 93-105; שרביט, קונסטנטין, עמ' שטו-שטז; שרביט, יהודי אלג'יריה, עמ' 83.

22 תקנה זו קבעה את תפקידיהם של הרבנים הראשיים והרבנים האזוריים: ללמד את הדת היהודית; להזכיר בכל הזדמנות את חובת הציות והנאמנות לצרפת ואת החובה להגן עליה; לקיים את התפילות; להתפלל לשלום המלך ומשפחתו בכל

היהודי ולעיצוב תכניות לימודים חדשות עבור המדרשים. בתקופה זו נוצרו באלג'יריה שני סוגים של מוסדות חינוך יהודי: המדרש המתוקן, שהיה נתון לפיקוח קונסיסטוריאלי, ושהמשיך להתקיים במתכונת המסורתית, ובית ספר יהודי (Ecole Israélite).²³ התאזרחותם של יהודי אלג'יריה ומחויבותם לחוק חינוך חובה הצרפתי הפכו את רעיון בית הספר היהודי לבלתי רלוונטי. בשנת 1876 הורחב הפיקוח הקונסיסטוריאלי על המדרשים, והם היו למסגרת החינוך היהודי היחידה באלג'יריה.²⁴

בראשית המאה העשרים עבר ניהול מערכת החינוך היהודית מידי הקונסיסטוריה לחברת כ"ח, וזו הקימה מערכת חדשה. בתחילה פעלו בתי הספר של כ"ח כנגד המדרשים, אך לאחר מכן השתלבו המדרשים במסגרת כ"ח.²⁵

בתחילת התקופה הקולוניאלית הוכשרו רוב הרבנים-המלמדים באלג'יריה בישיבות 'עץ חיים' שבשלוש הערים הגדולות אלג'יר, אוראן וקונסטנטין.²⁶ בהדרגה החלו תהליכי 'אקדמיזציה' של הרבנים-המלמדים; הם המשיכו ללמוד לימודי יהדות בישיבות 'עץ חיים', אך בהדרגה רכשו רבים מהם גם השכלה כללית ברמה של 'תעודת חינוך צרפתי בסיסי' (Certificat d'Etudes), שניתנה בסוף הלימודים בבית ספר יסודי, 'תעודת לימודי יסוד' (Brevet Élémentaire), שניתנה בתום תשע שנות לימוד, ואף תעודת בגרות (Baccalauréat). מסלול ההכשרה של רבנים-מלמדים, שראשיתו בישיבות 'עץ חיים' וסופו בסמינר לרבנים בפריז, הפך בהדרגה למסלול יוקרתי ונעשה נחלתם של תלמידים מצטיינים.²⁷

בתי הכנסת שבאזוריהם; להשיג' על מעונות היום ובתי הספר היהודיים ולפקח על שיעורי הדת בהם. ראו: שרביט, קונסטנטין, עמ' שיח-שכ; שרביט, החינוך, עמ' 84, 103.

²³ בית ספר כזה הוקם לפחות בקונסטנטין.

²⁴ אטינגר, ג, עמ' 223; שרביט, קונסטנטין, עמ' שכ; שרביט, החינוך, עמ' 84-85; שוראקי, עמ' 213-216.

²⁵ שרביט, קונסטנטין, עמ' שכד-שלד; שרביט, החינוך, עמ' 86. מדיניותה של כ"ח באלג'יריה הייתה שונה מאשר ברוב ארצות אגן הים התיכון. כ"ח סברה כי החינוך הפונקציונלי באלג'יריה נרכש בבית הספר הצרפתי, ובו זוכים התלמידים גם לחינוך הצרפתי. ראו: שרביט, החינוך, עמ' 95. על כן היא דווקא השלימה את לימודי היהדות, באמצעות רשת תלמודי תורה שפעלה כל יום לאחר סיום הלימודים בבתי הספר הצרפתיים. ראו: כהן, עמ' 95.

²⁶ על ישיבות 'עץ חיים' ראו להלן.

²⁷ שרביט, קונסטנטין, עמ' שכח-שכט והערה 49; שרביט,

רבנים ורבנות באלג'יריה

את תולדות הרבנות המקומית באלג'יריה נכון לחלק לשלוש תקופות: עד שנות השבעים של המאה התשע עשרה פעלו באלג'יריה חכמים שהמשיכו באופן רציף את המסורת הרבנית שקדמה לבואם של הצרפתים;²⁸ בתקופה השנייה פעלו שם חכמים מסורתיים מבני צפון אפריקה, כדוגמת ר' דוד הכהן סקלי ור' מסעוד הכהן, והם התמודדו עם תמורות שפקדו את אלג'יריה משלהי שנות השבעים ועד סוף מלחמת העולם השנייה, כגון שינויים טכנולוגיים, תהליכי חילון וערעור מעמד הקהילה;²⁹ התקופה השלישית החלה לקראת תום מלחמת העולם השנייה, בשנת 1945, ונמשכה עד תום מלחמת עצמאותה של אלג'יריה, בשנת 1962. עם הרבנים שפעלו בתקופה השלישית נמנו דוד אשכנזי, שכהן כרבה של אוראן ולאחר מכן כרבה הראשי האחרון של אלג'יריה,³⁰ ורחמים נאהורי, רבה של בון.³¹ במשך רוב התקופה הזאת כיהן כרבה הראשי של אלג'יריה הרב מוריס איזנבט, אשר בא מצרפת, וכאב בית הדין באלג'יר כיהן הרב אברהם משה פינגרהוט, אשר רוב תקופת כהונתו לא היה רב רשמי, כמפורט להלן. רבנים אלו, בני הדור השלישי,³² הם אשר ביקשו להכשיר את רבני הדור הרביעי, ולשם כך ייסדו את בית הספר הרבני.

החינוך, עמ' 89-90. שרביט ציין שהמנהיגות הרוחנית, שהובאה מצרפת, ושהאפילה על המנהיגות המקומית, פיתתה בהדרגה את מקומה לרבנים מקומיים. הקונסיסטוריה דאגה להבטיח את מעמדו של הרב המלמד וביקשה ליצור מחויבות של הקונסיסטוריה כלפי בוגרי ישיבת 'עץ חיים' ולהעסיקם בתחומי התמחותם. ראו: שם, עמ' 89.

28 לסקירת החכמים והפוסקים ודרכי מחשבת ההלכה של חכמי אלג'יריה ראו: זייני.

29 גליקסברג, הרב סקלי; ביטון.

30 בקונסטנטין כיהן בתחילת התקופה הרב סידי פרג' חלימי, ולאחר פטירתו כיהן הרב יצחק זרביב.

31 שרביט, יהודי אלג'יריה, עמ' 60-61. לדעתי, שלא כדברי שרביט שם, יש לשייך חכמים כדוגמת ר' דוד הכהן סקלי ור' מסעוד הכהן לדור השני ולא לדור השלישי.

32 חכם אחר באותו הדור היה ר' דוד אבן כליפא, חתנו של ר' דוד הכהן סקלי ומחבר הספר שו"ת 'דרכי דוד'. הוא כיהן כרב בעין תמושנת, הסמוכה לתלמסאן, ושימש באופן בלתי רשמי גם כדיין. דרכו הרבנית הייתה שונה משל בני דורו ודומה לדרך המסורתית של חותנו ובני דורו. ראו עליו במבוא ובהסכמות בתוך: כליפא.

לא ניתן לתאר את הרבנות באלג'יריה בלי להזכיר את פעילותם של הרבנים הצרפתים. הקונסיסטוריות האזוריות שהוקמו בשלוש מערי אלג'יריה: זו המרכזית באלג'יר ושתים אזוריות באוראן ובקונסטנטין, הופקדו בידי הנהגה חילונית ורבנית שהובאה מצרפת, מהלך שדחק את רגלי הנהגה היהודית המקומית. רבני הקונסיסטוריה, שנחשבו לפקידים ממשלה לכל דבר, נדרשו על פי החוק להזכיר בכל הזדמנות את החובה לשמור אמונים לצרפת ולהגן עליה. בשנים הראשונות התאפיינו היחסים בין יהודי אלג'יריה לבין המנהיגות הקונסיסטוריאלית החדשה במתיחות מורגשת: ראשי הקונסיסטוריה ניסו לבטל מנהגים שעל פי המסורת היהודית היו מקובלים מקדמת דנא ואף הלכות ממש אשר היו אסורים על פי החוק הצרפתי; והיהודים המקומיים ראו בקונסיסטוריות גוף ממשלתי זר ומנוכר. רב ראשי שבא מצרפת לאלג'יריה במאה התשע עשרה עורר עוינות וחשדנות כלפיו מצד ראשי הקהילה והרבנים המקומיים; הרבנים הצרפתים נתפסו כליברלים, ולא דווקא כתלמידי חכמים. רוב בני הקהילה נטו להמשיך לפנות לרבניהם המסורתיים, להיוועץ בהם ולקבל את חוות דעתם ואת פסיקותיהם.³³

חוק הפרדת הדת מהמדינה שנחקק בצרפת בשנת 1905, חולל מהפך במבנה הקהילה בצרפת ובאלג'יריה. החוק למעשה שם קץ למונופול של הקונסיסטוריה בתחום הדת והביא לפלורליזם יחסי בתחומי הדת והתרבות. הקונסיסטוריה בצרפת הוסיפה להיות נציגתה של הקהילה היהודית כלפי השלטונות אולם רק באופן רשמי. תהליך דומה התרחש באלג'יריה, ובעקבות החוק נענו השלטונות לדרישת יהודי אלג'יריה להחליף את כל הרבנים הצרפתים בארצם, למעט הרב הראשי, ברבנים מקומיים. הייתה זו ראשיתו של תהליך התבדלות וחיווק הנהגה והתרבות המקומיים. תהליך האלג'יריזציה פקד אפוא את כלל הקהילה היהודית באלג'יריה והביא להינתקות הדרגתית מן ההגמוניה היהודית הצרפתית.³⁴

ייסוד בית הספר הרבני

בשנים שקדמו להקמת בית הספר הרבני ובמהלך שנות פעילותו לא היו באלג'יריה ישיבות שניתן היה לצפות שיצמחו מהן תלמידי חכמים שיוכלו לשמש כרבני קהילות. באותן שנים פעלו בערי אלג'יריה ישיבות קטנות בשם 'עץ חיים', ובאוראן הייתה ישיבה בעלת מאפיינים דומים בשם 'גדיל תורה'. מדובר בבתי

33 שרביט, רבנים, עמ' 355; שרביט, יהודי אלג'יריה, עמ' 26.

34 שרביט, יהודי אלג'יריה, עמ' 28.

מדרש קטנים, שפעלו בבתי הכנסת, ושלמדו בהם ילדים ונערים. מוסדות אלו היו המשך לשיבות המסורתיות שפעלו באלג'יריה לפני תקופת השלטון הצרפתי, אך במהלך השנים ובשל התהליכים שתוארו לעיל, חלו בהם שינויים רבים.³⁵ אחרי מלחמת העולם השנייה חלה שחיקה נוספת במעמדם. הלימודים בישיבות בתקופה זו לא היו סדירים ורציפים,³⁶ מכיוון שעל פי החוק הצרפתי חויבו הילדים ללמוד בבתי הספר הצרפתיים עד שעות הצהריים. הלימודים בישיבות התקיימו אפוא לאחר הלימודים בבית הספר (שהסתיימו בשעה 16:00), ולמשך שעותיים. בימי ראשון, שלא היו בהם לימודים בבתי הספר, קיימו הישיבות לימודים משעה 8:00 עד 12:00, וכן התרחבה מעט מסגרת הלימוד בישיבות בימי חמישי,³⁷ שבהם הסתיימו הלימודים בבתי הספר בשעה 14:00,³⁸ ובשלושת חודשי הקיץ.³⁹

בישיבות 'עץ חיים' לא למדו גמרא והלכה, אלא פרשת השבוע והפטרה, תפילות, חזנות אלג'ירית וקריאת התורה, וכל זאת בהתאם לגיל התלמידים ולרמתם.⁴⁰ למעשה לא היה באלג'יריה מוסד לימודי רשמי ללימוד תורה לנערים מגיל בר מצווה. ביזמת רבנים מקומיים ומלמדים הוזמנו נערים שזוהו כבעלי רצון ויכולת להמשיך בלימודם ללימוד בקבוצות בבית הכנסת, בבניין התלמוד תורה או בבית הרב. למשל הרב יהודה כהן קיבץ קבוצה של נערים לבניין התלמוד תורה באלג'יר ולימד אותם משנה, דינים ומנהגים,⁴¹ הרב רחמים נאהורי קיבץ קבוצה של נערים ולימד אותם בביתו בבון, והרב דוד אשכנזי לימד בכל יום רמב"ם באוראן.⁴² אולם לא הייתה מסגרת קבועה ומסודרת ללימוד גמרא

35 על הארגון מחדש של ישיבות 'עץ חיים' בשנים 1928-1939

ראו: שרביט, קונסטנטין, עמ' שלא-שמב.

36 אמנם שרביט תיאר תכנית לימודים מסודרת לפי שנים

ותכנים. ראו: שם. אך מן הראיונות שערכתי (ראו לעיל, הערה

3) עולה כי בשנים שקדמו לייסוד בית הספר הרבני פעלו בתי

מדרש אלה במתכונת המצומצמת והלא-מסודרת שתוארת.

37 מאוחר יותר התרחבה מסגרת הלימודים בימי רביעי.

38 ריאיון עם דרמון.

39 ריאיון עם הרב נאהורי.

40 ריאיון עם דרמון; ריאיון עם בן-חיים.

41 ריאיון עם דרמון.

42 הרב יהודא ליאון אשכנזי סיפר שאביו הרב דוד אשכנזי לימד

באוראן בכל יום רמב"ם. כמו כן בילדותו הוא למד בקבוצת

ילדים אצל מלמד מקרא, משנה, גמרא, פרשת השבוע עם

פירוש השל"ה (כינויו של ר' ישעיה הלוי הורוויץ על שם חיבורו

'שני לוחות הברית') ו'מדרש הזוהר' (חיים רוטנברג בשם הרב

יהודא אשכנזי).

והלכה.⁴³ אפשר היה ללמוד גם שחיטה וכתובה סת"ם במסגרות לא רשמיות, אולם לא הייתה מסגרת לעבור בה תהליך של הסמכה קונסטיטוארית רשמית לרבנות.⁴⁴

כאמור משרות הרבנים ראשיים של המחוזות הופקדו בידי הרבנים הרשמיים שבאו מצרפת, בוגרי הסמינר הרבני בפריז, אולם רובם לא התקבלו יפה על ידי היהודים המקומיים.⁴⁵ יחס זה נבע מן השוני התרבותי והמנטלי שבין הרבנים מצרפת ליהודים באלג'יריה, ואף גילם הצעיר של הרבנים הצרפתים היה בעוכריהם, מפני שהרבנים המקומיים הוותיקים לא ראו בהם תלמידי חכמים.⁴⁶ בנסיבות אלה זלזלו הרבנים הצרפתים ביהודים המקומיים, והיהודים המקומיים זלזלו ברבנים הצרפתים. למרות רצונם של השלטונות הצרפתיים לראות את הרבנים הצרפתים מנהיגים את הקהילות באלג'יריה, לא נטו בוגרי הסמינר בפריז לקבל עליהם משרות באלג'יריה, והעדיפו לקחת את המשרה הראשונה שהוצעה להם בצרפת ולהישאר שם. כפי שכתב שמעון שוורצפוקס, 'המספר הקטן של בוגרי המדרשה בפריז שרצו לנסוע לאלג'יריה לא אפשר לבצע את המלאכה, שביקשו להפקיד בידי רבנים אלה... [מציאות זו] אפשרה לרבנות האלג'יראית לשוב ולהשתלט אט אט על המשרות שחמקו מידיה'.⁴⁷

על רקע תהליכי הפרדת הדת מהמדינה שתוארו לעיל, הורגש צורך בעידוד מנהיגות מקומית, אולם הרבנים וכלי הקודש המקומיים לא התאימו לכהן במשרות רבניות רשמיות.⁴⁸ ראשית, הם לא הוסמכו על ידי הסמינר הרבני הרשמי בפריז, ומשום כך על פי החוק בצרפת, שחל גם על אלג'יריה, לא ניתן היה למנותם באופן רשמי לרבנים ראשיים לקהילות.⁴⁹ שנית, רבים מהרבנים המקומיים הוותיקים באלג'יריה לא התאימו לצרכיו של הדור החדש, דובר

43 ריאיון עם בן-חיים.

44 ריאיון עם הרב נאהורי.

45 יוצא מן הכלל היה הרב אייזנבט. ראו: שרביט, רבנים, עמ' 366-353.

46 שם, עמ' 364.

47 שוורצפוקס, ההשפעה הצרפתית, עמ' 120.

48 יצחק פינגרהוט, בנו של הרב אברהם משה פינגרהוט ותלמיד בית הספר הרבני, סיפר שאביו שאף להעלות את רמת הרבנות ולגדל דור רבנים חדש, גדולים יותר בתורה ומשכילים יותר בחכמה.

49 ריאיון עם הרב חייק; ריאיון עם דרמון. שוורצפוקס ציטט את לשון הצו שעליו חתם נפולאון ב־16 בספטמבר 1867: 'הרבנים הראשיים של אלג'יריה יבחרו מקרב רבני צרפת או הרבנים המקומיים שגילם שלושים והם בעלי תעודת הסמכה מתקדמת לרבנות'. ראו: שוורצפוקס, ההשפעה הצרפתית,

הצרפתית והניח התרבות הצרפתית; הרבנים הוותיקים עדיין דיברו ערבית יהודית, והתלמידים הצעירים שדיברו צרפתית התקשו להבין את דרשותיהם או לתקשר עמם. הדור הצעיר שגדל בבתי הספר הצרפתיים והשתלם במוסדות להשכלה גבוהה שנפתחו לפניו,⁵⁰ היה משכיל יותר, ונוצרו פערי תרבות בינו לבין הרבנים המבוגרים מהדור הקודם.⁵¹ היו אמנם רבנים מקומיים בני הדור השלישי שדיברו צרפתית והכירו את התרבות הצרפתית,⁵² אולם הם חשו שבהיעדר מוסד לימודים ראוי לא יהיה להם המשך.⁵³

הן לקהילות הקטנות והן לבתי הכנסת הרבים שפעלו בערים הגדולות היו חסרים רבנים. המעבר של יהודים מן הערים הקטנות לערים הגדולות והעלייה לארץ־ישראל השאירו קהילות קטנות ללא הנהגה רבנית.⁵⁴ ממסמכים שונים עולה כי בשל החוסר ברבנים לבתי הכנסת ביקשה ה'פדרציה של הקהילות היהודיות' למנות רבנים שלא הוסמכו באופן רשמי ולא הוכרו על ידי הקונסיסטוריה כרבנים רשמיים,⁵⁵ ובהם תלמידים מבית הספר הרבני שעדיין לא קיבלו הסמכה רשמית, בוגרים של ישיבות 'עץ חיים' ואף תלמידי חכמים מארצות אחרות בצפון אפריקה.⁵⁶ בקונסטנטין למשל היו אחד עשר בתי כנסת ו־1,200 תלמידים; רב ראשי אחד לא יכול היה אפוא למלא את כל צורכי הקהילה.⁵⁷ יהודי אלג'יריה שלחו מועמדים פוטנציאליים לרבנות ללמוד בסמינר הרבני בפריז,⁵⁸ בתקווה שעם שובם ישתלבו בהנהגת הקהילות, אולם בשל המחסור

עמ' 130. לדבריו הדבר הבטיח שהרבנות הראשית באלג'יריה

תישאר בידי בוגרי הסמינר הרבני בפריז.

50 שרביט, חינוך.

51 ריאיון עם הרב חייק; ריאיון עם הרב זרביב.

52 ראו לעיל, ליד הערה 31.

53 ריאיון עם הרב נאהורי.

54 על פי מכתב שנשלח אל הרב נאהורי ב־26 בפברואר 1947,

זו אחת הסיבות להקמת בית הספר הרבני. ראו: ארכיון הרב

נאהורי, עמ' 112-113.

55 גם תלמידי חכמים מובהקים ואפילו כאלו שהוסמכו בסמיכה

המסורתית לא קיבלו מן הקונסיסטוריה הכרה כרבנים

רשמיים אם לא הוסמכו על ידי הסמינר בפריז.

56 ראו למשל: פרוטוקול מועצת רבני אלג'יריה, 7 באוקטובר

1952, ארכיון הרב נאהורי, עמ' 342-343.

57 ראו את דברי הנשיא מייסד כינוס ה'פדרציה של הקהילות

היהודיות': שם, עמ' 422.

58 היו גם שנשלחו ללמוד ב'ישיבת חכמי צרפת' באקס־לה־בן

בראשותו של הרב חיים יצחק חייקין. ישיבת זו שילבה אמנם

לימודי חול, ותלמידיה קיבלו בסיום לימודיהם גם תעודת

ברבנים בצרפת לאחר השואה, בחרו רבים מהם להישאר שם.⁵⁹ זאת ועוד, הורגש צורך בהכשרת רבנים ברמתם של בוגרי הסמינר בפריז אך כאלה האמונים על המסורת, התרבות והמנטליות של יהודי אלג'יריה.⁶⁰ משום כך הגו רבני הקהילות ומנהיגי הקהילות באלג'יריה את הרעיון להקים בית ספר רבני מקומי באלג'יר.⁶¹ היוזמים ציפו שהסמינר הרבני בפריז, שהיה המוסמך הבלעדי להסמיך רבנים בצרפת, יכיר ברבנים שיוסמכו בבית הספר הרבני באלג'יר,⁶² ושתתקיים מערכת של יחסי גומלין עמו.⁶³

מרעיון למעשה

מלבד הכינוסים שקיימה מפעם לפעם ה'פדרציה של הקהילות היהודיות' בראשותו של בנימין הלר,⁶⁴ היו באלג'יריה כינוסים קבועים של רבני הקהילות

בגרות צרפתית, אולם היא נחשבה לחרדית יותר מהסמינר הרבני. ראו: לופו, עמ' 101-104.

⁵⁹ בנסיבות אלה התגבשה ההנחה שמי שנשלח ללימודים בסמינר בפריז לא יחזור לאלג'יריה, ראו: פינגרהוט, ריאיון.

⁶⁰ יש לתת את הדעת גם להבחנה בין הקהילות השונות; ההנהגה הצרפתית ביקשה ליצור האחדה בין הקהילות, ואילו הן עצמן ביקשו לשמר את הייחודיות של כל קהילה ומנהגיה. ראו: שוורצפוקס, ההשפעה הצרפתית, עמ' 128-129.

⁶¹ ריאיון עם הרב חייק. באחד המכתבים שיבח הרב סידי פרג' חלימי את הרב רחמים נאהורי על יזמתו לפתוח בית ספר רבני. ראו: ארכיון הרב נאהורי, עמ' 307. יוסף חסון, נשיא ה'פדרציה של הקהילות היהודיות', טען בריאיון עמו שהיזמה באה מהפדרציה. ראו: חסון. ההחלטה התקבלה ב־24 באפריל 1947 בעקבות הדו"ח שהכינו הרב הראשי אייזנבט וחברי הגוף הרבני. וראו גם: פינגרהוט, בית הספר.

⁶² הרב אייזנבט, הרב הראשי לאלג'יריה, סיפר על פנייה לסמינר בפריז שיכיר בבוגרי בית הספר הרבני באלג'יר. ראו: הרב אייזנבט אל הרב נאהורי, 20 בינואר 1950, ארכיון הרב נאהורי, עמ' 309.

⁶³ הנשיא מייסד אמר באספת ה'פדרציה של הקהילות היהודיות': 'לא באנו להתחרות עם הסמינר בפריז. בוגרי הסמינר בפריז יוכלו להתקבל כרבנים בקהילות האלג'יריות, והייתי רוצה שגם הבוגרים שלנו יתקבלו למשרות רבניות בקהילות בצרפת' (ארכיון הרב נאהורי, עמ' 422).

⁶⁴ ה'פדרציה של הקהילות היהודיות באלג'יריה' הוקמה בשנת 1947, והיא זו שניהלה למעשה את בית הספר הרבני. מלבד זאת היא ייצגה את הקהילות היהודיות באלג'יריה בוועידות היהודיות ובמוסדות היהודיים העולמיים. נשיאה הראשון היה אנדרה בקוש, ונשיאה השני היה בנימין הלר, ראו: כהן, עמ' 97.

אחת לחודש, כל פעם באחת הערים הגדולות: אלג'יר, אוראן, קונסטנטין וכו'. ככינוסים אלו דנו הרבנים בבעיות השעה, כגון ענייני כשרות, התבוללות, גיור, מצב הקהילות, תכניות הלימודים בתלמודי תורה, ולאחר שנפתח בית הספר הרבני גם במצב השוטף בבית הספר ובהתקדמות התלמידים. באחת האספות האלה נולדה יזמת בית הספר הרבני באלג'יר.⁶⁵ לאחר מכן קיבלו הרבנים באותם כינוסים חודשיים עדכונים שוטפים על התנהלותו של בית הספר, והם מצדם דרשו שינויים ושיפורים.⁶⁶

ארגון הקהילות באלג'יריה שלח שליחים מטעמו לקהילות באלג'יריה על מנת לגייס כספים להקמת בית הספר החדש.⁶⁷ משלא הגיעו לסכומים מספקים, יצא הרב הראשי משה (מוריס) אייזנבט עצמו למסע בקהילות על מנת לגייס כספים, למרות בריאותו הלקויה.⁶⁸ גם מנהל בית הספר, הרב אברהם משה פינגרהוט, נסע לא פעם למרחקים לאותה המטרה.⁶⁹

הלימודים התקיימו בוויילה גדולה (וילה *les Ormeaux*) בעיירה מונפּלֶזֶן (*Montplaisant*), בקרבת אלג'יר, וילה שהקדיש לבית הספר יוסף חסון, נשיא ה'פררציה של הקהילות היהודיות'.⁷⁰ בוויילה היו חדרים רבים, והם שימשו לבית המדרש ולכיתות לימוד, לחדר האוכל ולמגורים לתלמידי הפנימייה.⁷¹ את המבנה הקיף גן גדול. החיסרון במקום היה ריחוקו כ־3 ק"מ ממרכז העיר

65 ריאיון עם הרב נאהורי.

66 ראו למשל: הרב נאהורי אל הרב אייזנבט, 14 בספטמבר 1953,

ארכיון הרב נאהורי, עמ' 314-315; ה'פררציה של הקהילות היהודיות באלג'יריה' אל נשיא הקונטיסטורה בון, שם, עמ' 331.

67 הרב אייזנבט אל הלר, 26 בדצמבר 1948, שם, עמ' 116; על

בקשה לתרומה שהוגשה ל'ג'זינט' ראו: הרב אייזנבט אל רב נאהורי, 20 בינואר 1950, שם, עמ' 309.

68 הרב אייזנבט אל רב נאהורי, 17 בנובמבר 1949, שם, עמ' 310.

69 שו"ת הרב פינגרהוט, עמ' יד. הרב נאהורי כתב שהרב פינגרהוט

התלונן פעמים רבות שכל העול של בית הספר מוטל עליו בלבד, וכנראה גם על רקע זה הוא הציע לכוון ועדה פדגוגית-אקדמית שתקבל החלטות על תוכן הלימודים, תבחר מרצים ותפקח על עבודתם. ראו: הרב נאהורי אל הרב אייזנבט, 14

בספטמבר 1953, ארכיון הרב נאהורי, עמ' 315.

70 חייק, עמ' 89. דרמון הסביר בריאיון עמו: *La Bouzaréa* זו

גבעה שהייתה רובע באלג'יר, היה שם כפר בשם מונפּלֶזֶן, ובו הייתה ליוסף חסון (*Assoun*), אחד מעשרי הקהילה, וילה בשם *Les Ormeaux*, והוא נתן אותה לפדריציה כדי להקים בה את הסמינר הרבני. הוויילה הייתה שייכת במאה השמונה עשרה לשרל החמישי.

71 ריאיון עם הרב חג'י; ריאיון עם בן-חיים.

אלג'יר.⁷² בכינוס הרבנים השנתי ב־7 באוקטובר 1952 הזכירו הרבנים בעיה זו והביעו שאיפה להעביר את הלימודים למרכז העיר.⁷³ אך בית הספר העביר את

72 ריאיון עם בן־חיים.

73 פרוטוקול מועצת רבני אלג'יריה, 7 באוקטובר 1952, ארכיון הרב נאהורי, עמ' 342-343. בעיתון *Information juive*, פורסם ב־15 בפברואר 1956 נאומו של בנימין הלר, נשיא ה'פדרציה של הקהילות היהודיות באלג'יריה', בטקס הנחת אבן הפינה לבניין בית הספר החדש. הטקס התקיים בנוכחותם של הרב הראשי של צרפת הרב יעקב קפלן, נשיא הקונסיסטוריה של צרפת גי דה רוטשילד ומכובדים נוספים. יוסף פהל, שהתגורר בעיר קונסטנטין, ושהיה לו קשר ל'פדרציה של הקהילות היהודיות של אלג'יריה', סיפר שכאשר חפרו את היסודות לבניין בית הספר גילו בית עלמין יהודי עתיק. הבנייה נעצרה, ורבה הראשי של אלג'יריה הרב אייזנבט, רבה של העיר אוראן הרב אשכנזי ורבה של העיר בון הרב נאהורי הלכו להתייעץ בקונסטנטין עם הרב חלימי, והם החליטו להעביר את המצבות לבית העלמין ולהמשיך את הבנייה במקום. הבנייה החלה בשנת 1952, לאחר טקס הנחת אבן הפינה, אשר התקיים בנוכחותו של הברון גי דה רוטשילד, שבא מפריז, והסתיימה בשנת 1953-1954. בינתיים נפתחו הלימודים בוילה של יוסף חסון, שהיה אחד מהאחרים של הקונסיסטוריה של העיר אלג'יר (תודתי נתונה למר אריאל קרסנייטי ששלח לי את תורף דבריו). בספר השו"ת של הרב פינגרהוט מצאתי תשובה העוסקת במקרה דומה, ונראה שמדובר באותו האירוע: 'אם מותר לבנות תלמוד תורה ובית הכנסת על בית הקברות הישן שברחוב סיפראן שנקרא מדרש. והטעם שוועד הקהילה שאלו על כך, הוא מפני שזה כמה פעמים ביקשן אנשי הממשלה או העריה לקבל הקרקע של בית הקברות הנז' [כך] או להגדיל בית הספר שלהם שהוא בשכינות [בית הקברות, אך כדי לעשות גן העיר, אך באותו הזמן עלתה אחרי השתדלות הרבה לבטל בקשתם, אך כעת בעוה"ר [בעוונותינו הרבים] לא תועיל שום השתדלות כי מצב היהודים בגרעון מיום ליום וכבר הורסת העריה את הרחובות הישנים, וכבר הרסו בית הכנסת לתפ"ץ [לא תקום פעמיים צרה] ובעוד ימים אחדים יהרסו גם את בית הכנסת של הקהל. וג"כ [וגם כן] עוד איזה זמן יהרסו גם את התלמוד תורה. לכן אפשר שיותר טוב להקדים את עצמנו ולבנות תלמוד תורה ובית כנסת על הקרקע של בית הקברות מלהניח הקרקע ככה ובאיזה ימים יקחו הם את הקרקע, ומי יודע אם ח"ו [חס ושלום] לא יגיע לביזיון. וגם לקנות קרקע אחרת כדי לבנות עליה תלמוד תורה ובית כנסת אי אפשר לפי שאסור ליהודים כעת לקנות קרקע ונמצא נהיה ח"ו קרחים מכאן ומכאן... הרי לנו שמותר ליהנות מבית הקברות ובפרט לדבר מצוה. ומצוות

פעילותו לבית כנסת שבמרכז אלג'יר רק עם תחילת המאורעות.⁷⁴ החידוש בוילה היה שכללה פנימייה – קודם לכן לא היו באלג'יריה מוסדות חינוך פנימייתיים, שיכלו ללמוד בהם תלמידים שגרו במקומות מרוחקים.⁷⁵ התלמידים מהעיר אלג'יר התגוררו בבתיהם, וקיבלו בבית הספר רק ארוחת צהריים. הנהלת בית הספר מימנה מיניבוס שהסיע אותם לבית הספר בבוקר, ושהחזיר אותם לבתיהם בתום הלימודים. משפחות בעלות אמצעים שילמו עבור חלק מהוצאות ההחזקה של התלמידים, ותלמידים עניים קיבלו מבית הספר לבוש בחינם ודמי כיס.⁷⁶ באחת השנים לא הצליחה הנהלת בית הספר לממן מורים ולארגן את כל הלימודים במבנה בית הספר, ומשום כך נסעו התלמידים ללמוד בגימנסיה הצרפתית בעיר, במיוחד תלמידי השנה האחרונה, שלמדו לבחינות הבגרות. בסיום הלימודים בעיר שבו לבית הספר להמשך לימודי הקודש.⁷⁷ הנהלת בית הספר הרבני וה'פרדריה של הקהילות היהודיות באלג'יריה' הפיצו את דבר קיומו של בית הספר באמצעות הקהילות, בתי הכנסת ורבני הקהילות והמלמדים בשיבות 'עץ חיים'. רבנים עודדו את תלמידיהם לגשת לבחינות הכניסה וללמוד בבית הספר.⁷⁸ לפני הקמת בית הספר שלחו רבנים את הטובים שבתלמידיהם ואת ילדיהם לבתי מדרש בצרפת, כמו 'שיבת חכמי צרפת' באקס־לה־בן (Aix-les-Bains) או הסמינר לרבנים בפריז,⁷⁹ אך משהוקם המוסד החדש הפנו אותם ללמוד בו. לדוגמה הרב נאהורי מבון שלח את בנו הבכור שאול לסמינר בפריז, ומשנפתח בית הספר הרבני שלח את בנו הצעיר יהודה ללמוד בו.

לא ליהנות ניתנו. זה נראה לי לפע"ד [לפי עניות דעתי] אם הרבנים היושבין על מדין יסכימו' (שו"ת הרב פינגרהוט, סימן כד).

74 ריאיון עם בן־חיים; ריאיון עם הרב חייק.

75 ריאיון עם הרב חייק. מייסדי ישיבת 'שערי ציון' בירושלים סברו שאחת הסיבות לכישלונה הייתה היעדר פנימייה במוסד, ועל כן יכלו ללמוד בה רק תושבי ירושלים. ראו: גליקסברג, שערי ציון, ליד הערה 47.

76 ריאיון עם דרמון; ריאיון עם בן־חיים.

77 ריאיון עם הרב חייק – הוא הזכיר במיוחד את לימודי הפילוסופיה שהתקיימו בגימנסיה; ריאיון עם הרב חג'.

78 ריאיון עם דרמון.

79 על המדיניות הזו ראו בקצרה: שוורצפוקס, השפעה הצרפתית, עמ' 130.

הווילה Les Ormeaux, שבה שכן הסמינר הרבני של יהודי אלג'יריה, גבעת לה בוזראה
(La Bouzaréa) בעיירה מונפלזון (Montplaisant), בקרבת אלג'יר.
התמונה באדיבות דוד ואיטה בן חיים.

מוגן בזכויות יוצרים

בחינות הכניסה

אספת הרבנים קבעה בישיבתה ב־21 באוקטובר 1948 שיש לפתוח את שנת הלימודים ב־15 או ב־22 בנובמבר 1948,⁸⁰ ומשום כך יש לסיים את בחינות הקבלה לכל המאוחר ב־3 בנובמבר.⁸¹ מאחר שמספר המקומות בבית הספר היה מוגבל, הקצו שישה מקומות לכל אזור,⁸² אך נשמרו מקומות נוספים עבור תלמידים מחוננים.⁸³

מבחיני הקבלה נערכו בערים רבות, ובכל עיר מחוז נבחנו המועמדים על ידי הרב הראשי של המחוז. לפי החלטות הרבנים אמורים היו המבחנים לכלול ארבעה חלקים, המשקפים את מצב החינוך היהודי באלג'יריה באותה עת:

1. המועמד יתבקש לתרגם קטע מן התורה בקושי ממוצע עם פירוש רש"י וייתן הסבר דקדוקי על הפסוקים שקרא.
2. אם המועמד אינו יכול לקרוא ולתרגם יש לבקש ממנו לקרוא לכל הפחות קטע מתוך המשנה, מן התלמוד ומן הדינים.
3. ידיעות בעיקרי האמונה, מעגל השנה וההתנהגות היום-יומית של היהודי *(instruction religieuse)*.
4. בחינה על ההיסטוריה היהודית ולכל הפחות על ההיסטוריה של התנ"ך.⁸⁴

לאחר שנבדקו המבחנים והתקבלו התוצאות, הציעה אספת הרבנים להעלות את רמת הבחינות, כדי שהלימודים בבית הספר יהיו מסודרים, ותכנית הלימודים תהיה אחידה. האספה החליטה לקבל תלמידים בשתי רמות: תלמידים שגילם במועד הקובע (30 ביוני) לא יותר משלוש עשרה ותלמידים שסיימו כיתה יב וכבר השלימו את החלק הראשון של בחינות הבגרות. הבחינות היו אמורות להתחלק לשני חלקים: בעל־פה ובכתב. המבחן בכתב לתלמידים עד גיל שלוש עשרה⁸⁵ כלל: תרגום של קטע מהחומש או מהתפילה;

80 פרוטוקול אספת הרבנים, 21 באוקטובר 1948, ארכיון הרב

נאהורי, עמ' 337.

81 שם, עמ' 338.

82 שם, עמ' 337.

83 שם, עמ' 336.

84 שם, עמ' 337.

85 לדברי חסון על פי התכנית המקורית תלמיד אמור היה

להתחיל את חוק לימודיו בכיתה ו, אבל הדבר היה מחייב

להמתין כתשע שנים עד שיסיים המחזור את לימודיו ויצאו

תרגום של פירוש רש"י לבראשית ו, ט-כב; יח-יט; במדבר יג; הסבר דקדוקי לפרק מן התורה; תרגום של טקסט בצרפתית לעברית. המבחן בעל-פה כלל: קריאת הפרשה וההפטרה בטעמי המקרא; קריאה של קטע מן החומש והסבר דקדוקי לקטע; תרגום של קטע מן התפילה; מבחן על ההיסטוריה היהודית מבראשית ועד שיבת בבל; ידיעות בעיקרי האמונה, מעגל השנה וההתנהגות היום-יומית של היהודי (instruction religieuse); קריאת קטע מהמשנה או מ'שולחן ערוך'.

המבחן בכתב לנערים שכבר סיימו את החלק הראשון של בחינות כלל: כתיבת חיבור בצרפתית על נושא דתי; תרגום של קטע מהחומש מעברית לצרפתית, תרגום של פירוש רש"י והסברים דקדוקיים לקטע; פירוש בצרפתית לתפילה אחת מהסידור. המבחן בעל-פה כלל: תרגום קטע מהחומש, ישעיה מ-סו; ירמיה א-י; פרקי תהלים הנמצאים בסידור וקטע מחמש המגילות; קריאה והסבר של דף אחד של התלמוד ממסכת ברכות או שבת עם פירוש רש"י; דרשה על פרשת השבוע באורך של חמש דקות לכל היותר (המועמד קיבל עשר דקות כדי להתכונן, ולא הותר לו להכין לעצמו דברים בכתב); קריאת פרשה מן התורה מן הפרשיות הרגילות, מן הפרשיות שקוראים בשבתות המיוחדות ומן הפרשיות שקוראים בחגים; בחינה על ההיסטוריה היהודית ובפרט על ישיבות סורא ופומבדייתא בבבל, על תור הזהב בספרד, על רש"י ובעלי התוספות ועל תקופת האינקוויזיציה; בחינה בספרות יהודית: משנה, תלמוד, רש"י, רמב"ם, ר' יהודה הלוי ור' יוסף קארו.

נקבע שהציון המרבי יהיה עשרים נקודות, ושעל המועמד להשיג ממוצע של לכל הפחות שתיים עשרה נקודות בציון המשוקלל בשתי הבחינות, זו שבכתב וזו שבעל-פה; מועמד שציונו בבחינה בעל-פה פחות משבע נקודות או שציונו בבחינה בכתב פחות משתיים עשרה, לא יתקבל ללימודים; וגם מועמדים ששיגו את הממוצע הנדרש, לא יתקבלו מעבר למכסת התלמידים שבית הספר יכול להציע.⁸⁶

במכתב מה-16 במאי 1954 הזכיר הרב אייזנבט שהרב נאהורי הציע להוסיף שני מבחני כניסה, בסוף כיתה ח ובסוף כיתה ט. הוא ביקש באותו מכתב שהשאלונים יישלחו מבית הספר אל מקום המבחן ובחזרה במעטפות סגורות.⁸⁷

מבית הספר רבנים. משום כך קיבלו בשלב הראשון גם תלמידים מבוגרים שאמורים היו להשלים בפחות שנים את לימודיהם עד להסמכה. ראו: חסון. הבחינות המתוארות כאן נועדו לתלמיד שרצה להתקבל לכיתה ו.

⁸⁶ פרוטוקול אספת הרבנים בחתימת הרב אייזנבט, 25 במאי

1949, ארכיון הרב נאהורי, עמ' 339.

⁸⁷ הרב אייזנבט, 16 במאי 1954, ארכיון הרב נאהורי, עמ' 316.

תכנית הלימודים

תכנית הלימודים של בית הספר הרבני, שהתוו הרבנים המחוזיים באלג'יריה, הרבנים נאהורי, אשכנזי וסידי פרג' חלימי, הייתה מורכבת משני שלבים עיקריים: השלב הראשון כלל לימודי קודש וחול עד סיום בחינות הבגרות, והשלב השני – לימודי קודש לאחר סיום בחינות הבגרות. הלימודים בשלב הראשון ארכו כשש שנים, אך היו תלמידים שלמדו פחות מכך, מפני שהצטרפו לבית הספר לאחר שכבר למדו כמה שנים בתיכון. לאחר סיום בחינות הבגרות המשיכו ללמוד בבית הספר לימודי קודש שנתיים נוספות.⁸⁸ באופן בלתי רשמי היו תלמידים שנשלחו לשנת השתלמות במסגרת לימודית מחוץ לאלג'יריה.⁸⁹ הן לימודי החול והן לימודי הקודש התחלקו לפי גילים ולפי רמות, וכך היו תלמידים שכלימודי הקודש למדו בכיתה נמוכה וכלימודי החול בכיתה גבוהה ולהפך.⁹⁰ לימודי הקודש התחלקו לארבע כיתות – כיתה א יועדה למתחילים, וכיתה ד יועדה לבעלי ידע בלימודי קודש, והלימוד בה היה אינטנסיבי יותר, בעיקר בשנים האחרונות למחזור הלימוד, לאחר שסיימו את לימודי התיכון; את הכיתה הזו לימד הרב פינגרהוט.⁹¹

לימודי החול כללו את כל המקצועות שנדרשו לבחינות הבגרות:⁹² מתמטיקה, צרפתית, אנגלית כשפה זרה, פילוסופיה, מדעים, עברית, גאוגרפיה והיסטוריה של צרפת. לימודי הקודש כללו: גמרא, ביאורי תפילה, תנ"ך, דקדוק עברי⁹³ ודינים.⁹⁴ שלא במסגרת הלימודים לבגרות למדו גם ספרות

88 הרב נאהורי טען ששנתיים אינן מספיקות על מנת להכשיר רבנים ודרש להוסיף עוד שנתיים. בפועל סיפר הרב חייק כי למדו עוד שלוש שנים לאחר סיום לימודי התיכון. ריאיון עם הרב חייק.

89 לדברי דרמון בריאיון עמו, כך היה מקובל בסמינר בפריז. יצחק פינגרהוט למשל נשלח לשנת לימודים בארץ-ישראל.

90 ריאיון עם הרב חג'ג'.

91 ריאיון עם דרמון.

92 לדברי בן-חיים בריאיון עמו מערכת לימודי החול לקראת בחינות הבגרות התארגנה בהדרגה – הלכו והצטרפו מורים עד שהתכנית כללה את כל לימודי החול הנדרשים. הרב חג'ג' סיפר בריאיון עמו כי בתקופה מסוימת לא היה תקציב להחזיק מורים לכל המקצועות, ומשום כך נסעו התלמידים לתיכון צרפתי בעיר.

93 לדברי הרב חייק בריאיון עמו, הרב זרביב התמחה בבלשנות. דרמון סיפר בריאיון כי הלימוד היה על פי השיטה של הרב מאיר ג'אסי, רבה של פריז, שכתב ספר דקדוק קצר.

94 ריאיון עם הרב חייק; ריאיון עם דרמון.

עברית, למשל יצירות של חיים נחמן ביאליק וש"י עגנון.⁹⁵ כל השיעורים, למעט שיעורי העברית, ניתנו בצרפתית.⁹⁶

לאחר בחינות הבגרות התקיימו כאמור רק לימודי קודש. תלמידים שהתעניינו בפילוסופיה למדו אצל פרופ' ריימונד בנישו או אצל הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו), שבא לבית הספר מפעם לפעם ליום שלם ולימד את תלמידי יב ואחרים שרצו ללמוד אתו.⁹⁷ בשאר לימודי הקודש היו מבחנים מפעם לפעם אולם לא באופן מסודר.⁹⁸

הרב פינגרהוט, שהיה חבר בית הדין באלג'יר, הביא לפני תלמידיו מדי פעם מקרה מבית הדין וביקש מהם לחוות את דעתם,⁹⁹ וכך קיים שיעור קבוע ב'חושן משפט',¹⁰⁰ אולם לא היה בבית הספר מסלול לימודים מסודר לדיינות. השאיפה הייתה להכשיר את התלמידים למשרות רבנים ורבנים ראשיים של קהילות (Grand Rabbins),¹⁰¹ ומאחר שכל רב נדרש לפעמים לפסוק בקהילתו בעניינים הקשורים לדיינות, נלמדו גם נושאים אלו, אך לא העמיקו בכך.¹⁰² על פי פרוטוקול אספת הרבנים משנת 1948, מועמד לבית הספר והוריו צריכים היו להתחייב שלאחר קבלת הדיפלומה בסוף הלימודים הוא יעבוד חמש שנים במסגרת ה'פרדציה של הקהילות היהודיות באלג'יריה' ויקבל כל תפקיד שיוצע לו.¹⁰³

אף שהסמינר הרבני כפריז היה במידה רבה הדגם לבית הספר והיה רצון לחקותו, בית הספר הרבני באלג'יר היה שונה במספר היבטים. הסמינר הצרפתי פתח את שעריו רק לתלמידים שסיימו לימודי תיכון, ותעודת בגרות נדרשה כתנאי קבלה לסמינר, ואילו בית הספר באלג'יר כלל לימודי תיכון עם תוספת של שנים מעטות של לימודי קודש.¹⁰⁴ ככל הנראה חששו באלג'יר שאם לא יתחילו את התהליך בגיל צעיר, יתקשו למצוא בוגרי תיכון שיבואו לבית הספר. מלבד

95 ריאיון עם בן-חיים.

96 ריאיון עם הרב חייק.

97 ריאיון עם דרמון.

98 ש.מ.

99 ש.מ.

100 ריאיון עם הרב זרביב.

101 לעומת זאת ישיבות 'עץ חיים' הכשירו רק כלי קודש או מורים ליהדות.

102 ריאיון עם הרב חייק; ריאיון עם דרמון.

103 פרוטוקול אספת הרבנים, 21 באוקטובר 1948, ארכיון הרב

נאהורי, עמ' 338, סעיף 11.

104 ריאיון עם הרב חייק; ריאיון עם דרמון.

זאת בסמינר בפריז היו לימודי מדעי היהדות על פי האסכולה האקדמית,¹⁰⁵ ואילו לימודי הקודש בבית הספר באלג'יר היו מסורתיים יותר. סיכם זאת אחד מבוגרי בית הספר באלג'יר: הסמינר בפריז היה צרפתי יותר, ובית הספר הרבני היה אלג'ירי יותר.¹⁰⁶

סדר היום

בפרוטוקול אספת הרבנים מה-21 באוקטובר 1948 פורט סדר היום המתוכנן לבית הספר: 6:30 השכמה, 7:00 תפילה, 8:00 ארוחת בוקר, 8:30-11:00 לימודים, 11:30-12:00 הפסקה, 12:00 ארוחת צהריים, עד 13:30 הפסקה, 13:30-16:30 לימודים, 16:30 מנחה וערבית, 17:00-19:00 לימודים, 19:00 ארוחת ערב, 20:00-21:00 לימודים, 21:00 שינה.¹⁰⁷

יום ראשון כולו ויום שישי עד שעות הצהריים הוקדשו ללימודי קודש בלבד.¹⁰⁸ מתקבל הרושם שלימודי החול התקיימו בבוקר, ולימודי הקודש התקיימו רק אחר הצהריים.¹⁰⁹ נראה שחלוקה זו נבעה מדרישות החוק הצרפתי שכל נער חייב ללמוד לימודים כלליים בבית הספר, ורק בתום שעות הלימודים הללו הוסיפו את לימודי הקודש.

¹⁰⁵ תכנית הלימודים בסמינר לרבנים בצרפת כללה לימודי תנ"ך, תלמוד, תאולוגיה, תולדות עם ישראל, היסטוריה כללית בזיקה להיסטוריה היהודית, תולדות הפילוסופיה והספרות; בהשפעת הגישה המדעית התווספו לתכנית הלימודים לימודי גרמנית, שפות שמיות (לרבות ערבית) ויסודות במדעי הטבע (לרבות מתמטיקה ופיזיקה). ראו: שוורצפוקס, היסטוריה, עמ' 92-93. ייתכן שלכך התכוון הרב נאהורי כשביקש להתאים מקצועות שונים ללימוד המקובל בסמינר בפריז. ראו: הרב נאהורי אל הרב אייזנבט, ארכיון הרב נאהורי, עמ' 320.

¹⁰⁶ ריאיון עם בן-חיים. יש להדגיש שוב שזאת בדיוק ביקשו מייסדי בית הספר להשיג בהקמתו: הכשרת רבנים בדגש על המסורת האלג'ירית.

¹⁰⁷ פרוטוקול אספת הרבנים, 21 באוקטובר 1948, ארכיון הרב נאהורי, עמ' 338, סעיף 13. לתיאור דומה ראו: פינגרהוט, בית הספר.

¹⁰⁸ ריאיון עם דרמון.

¹⁰⁹ ריאיון עם דרמון. לדבריו בתקופה מסוימת החליפו את הסדר, ולימודי הקודש נלמדו בבוקר.

מבחני גמר

במכתב ששלח הרב פינגרהוט אל רבני אלג'יריה וכראשם הרב נאהורי בשנת 1956, לקראת סיום אחד המחזורים בבית הספר הרבני, הוא ביקש מהרבנים שיבואו לכינוס הפדרציה באלג'יר להישאר לכל הפחות יום נוסף כדי להשתתף בבחינות הסיום של בית הספר ובכך להעניק להן יוקרה. הרב פינגרהוט אף פירט במכתבו הצעה למתכונת הבחינות:

הבחינה בכתב:

1. פוסקים – אנו נבחר שלושה פוסקים שעליהם למד התלמיד בבית הספר ועליהם הוא ייבחן.
2. תנ"ך – התלמיד יתבקש להסביר קטע מן התנ"ך עם הפירושים שניתנו לו.
3. התלמיד יבחר נושא וירצה עליו מול הבודנים בעל־פה.

הבחינה בעל־פה:

1. בגמרא – התלמיד יקבל סוגיה שעתיים לפני הבחינה ויכין אותה עם רש"י ותוספות.
2. דינים – התלמיד יקבל שלוש שאלות על דינים מתוך הנושאים שלמד.

נוסף על כך למען היוקרה של בית הספר שלנו וכדי להעלות את ערך הדיפלומה שיקבלו בוגרי בית הספר, יש לשאוף שכמו הסמינר בפריז גם בבית הספר שלנו ייבחנו המסיימים גם על:

1. היסטוריה יהודית.
2. טקסט של אחד מרבתינו או הקדמה של אחד הספרים. התלמיד יתבקש לתרגם ולנקד.
3. על התלמיד לכתוב חיבור פילוסופי.¹¹⁰

מפירוט זה של הבחינות המוצעות ניתן ללמוד מה הייתה בעיני הרב פינגרהוט, מנהל בית הספר, דמותו הראויה של רב באלג'יריה בוגר בית הספר הרבני, דמות שהצטיירה מן הסתם מתוך מבט מפוכח על ציבור התלמידים ורמתם ובשקלול השאיפות, המגמות והיכולות. התקווה הייתה שבוגר בית הספר יהיה בעל

110 הרב פינגרהוט, ארכיון הרב נאהורי, עמ' 318.

ידע בהלכה, יכולת עיונית בתלמוד, הבנה בתנ"ך, ידע כללי ביהדות ויכולת רטורית. הרב פינגרהוט שאף להעלות את הרמה הכוללת של בוגרי בית הספר כדי שתדמה לזו של רבני צרפת, בעיקר בנושאים שחרגו מתכנית הלימודים המקובלת להכשרת רבנים: ידע בהיסטוריה, פילוסופיה ורקדוק.

מקום חשוב ניתן בבית הספר להכשרה הרטורית של הרבנים לעתיד. תלמידים התארחו בשבתות אצל משפחות באלג'יר והתבקשו לדרוש בשבת בבית הכנסת.¹¹¹ גם בשיעורים אימנו את התלמידים ברטוריקה, ולמשל הרב יצחק זרביב ביקש מתלמידיו להכין את השיעור הבא וללמדו בכיתה.¹¹² ייתכן שמסיבה זו כללו בחינות הכניסה ובחינות הסיום הרצאה לפני הבוחנים. לקראת סיום הלימודים נדרשו התלמידים ללמוד הלכות שחיטה וטרפות הלכה למעשה וביקרו עם הרבנים פעם בשבוע בבית המטבחים,¹¹³ והם אף יכלו לקבל תעודת הסמכה של שוחט.¹¹⁴

בסוף הלימודים קיבלו הבוגרים תעודת גמר. התעודה ניתנה על בסיס בחינות הסיום¹¹⁵ ובעיקר על בסיס ההיכרות האישית.¹¹⁶ תעודה זו לא הייתה ההסמכה המקובלת לרבנות (יורה יורה) או לדיינות (דין ידין), ובוגרים שהיו מעוניינים בסמיכה רבנית מסורתית פנו להיבחן באופן פרטי אצל רבנים.¹¹⁷ תעודת הגמר של בית הספר גם לא הוכרה באופן אוטומטי כתעודת הסמכה לרבנות מטעם בית הדין בפריז, אך בסופו של דבר, בזכות מאמציו של הרב פינגרהוט, בוגרי בית הספר שכיהנו כרבנים באלג'יריה הוכרו כרבנים גם בצרפת.¹¹⁸

מטרת שילוב לימודי החול

מדוע שולבו בבית הספר לימודי חול? האם נבע הדבר מאילוץ חיצוני או מתפיסה אידאולוגית שראתה בכך תופעה רצויה מצד עצמה? אין ספק שהיו סיבות שחייבו לקיים בבית הספר גם לימודי חול. ראשית, בית הספר נועד לקלוט נערים בגיל תיכון, ועל פי החוק הצרפתי לא ניתן היה

111 ריאיון עם הרב חג'ג'; ריאיון עם דרמון.

112 ריאיון עם דרמון.

113 ריאיון עם הרב חייק; ריאיון עם בן־חיים.

114 ריאיון עם הרב חייק.

115 ריאיון עם בן־חיים; ריאיון עם הרב חג'ג'.

116 ריאיון עם הרב חג'ג'; ריאיון עם הרב חייק.

117 ריאיון עם הרב חג'ג'.

118 ריאיון עם הרב חייק; ריאיון עם דרמון.

לקיים מסגרת לימודים רשמית לגילים אלו מבלי שיהיו בה לימודי תיכון.¹¹⁹ שנית, על מנת להגשים את מטרתו המוצהרת של בית הספר, להעמיד רבנים, היה הכרח לקיים בו לימודים לבחינות הבגרות, שכן הקהילות לא ראו בעין יפה מינוי של רב שלא הייתה לו תעודת בגרות רשמית. ואכן בוגר שסיים את מסלול הלימודים בבית הספר אולם לא השלים את אחת מבחינות הבגרות ולא קיבל תעודת בגרות, לא קיבל גם את תעודת ההסמכה, ולא יכול היה לשמש ברבנות רשמית.¹²⁰ ייתכן גם שמתווי דרכו של בית הספר, שהכירו את אופייה של הקהילה באלג'יריה, חששו שהורים לא ישלחו את בניהם למוסד שלא יוכלו לרכוש בו תעודת בגרות.¹²¹

עם כל זאת ניכר ממכלול הנתונים כי מייסדי בית הספר שאפו להכשיר דור חדש של רבנים בעלי השכלה שיוכלו ליצור קשר טוב עם הקהילות ובמיוחד עם הדור הצעיר. כאמור הדור הצעיר כבר לא דיבר ערבית-יהודית, ומנגד רבים מהרבנים המקומיים לא דיברו צרפתית באופן רהוט.¹²² לעומת זאת לרבנים הצרפתים היו היתרונות של שפה ותרבות, אולם הם היו אשכנזים ונחשבו לגורם זר ובדרך כלל לא רצוי. מייסדי בית הספר, הרבנים הראשיים ומנהיגי הקהילות¹²³ רצו במנהיגות רבנית מקומית, אולם הם הבינו וכנראה גם העריכו את היתרונות שהיו לרבנים הצרפתים וביקשו לייצר שילוב ראוי של כל היתרונות.¹²⁴

סגל ההוראה

בראש בית הספר עמד הרב אברהם משה פינגרהוט, ובצדו – הרב יצחק זרביב, והשניים היו גם הר"מים הרשמיים של שתי הכיתות הגבוהות. הרב פינגרהוט נולד בטונק שבפולין ב' בחשוון תרס"ט (4 בנובמבר 1908). ואביו ר' יצחק מאיר הלוי היה מחסידי גור.¹²⁵ בצעירותו למד בישיבות פולין

¹¹⁹ בית הספר הרבני פעל בהכרה ובפיקוח של האקדמיה של אלג'יר, ומשום כך הייתה חובה ללמד את התכנית הרשמית. ראו: פינגרהוט, ריאיון.

¹²⁰ ריאיון עם דרמון.

¹²¹ ריאיון עם הרב חג'י.

¹²² בפרט בדרום אלג'יריה, ששם קיבלו היהודים את האזרחות הצרפתית רק בשנת 1961, כלומר שנה לפני הגירוש.

¹²³ ראו למשל דבריו של נשיא הפדרציה מייס על חשיבות שילוב לימודי החול: ארכיון הרב נאהורי, עמ' 422.

¹²⁴ ריאיון עם הרב חייק; ריאיון עם פינגרהוט.

¹²⁵ בהיעדר מקורות אחרים הסקירה כאן מבוססת על הביוגרפיה

ולטיא ותקופה מסוימת למד בישיבתו של ר' ישראל מאיר הכהן מראדין בעל 'חפץ חיים'. בגיל צעיר יחסית הוא היגר לצרפת ושימש בה בתפקיד רבני. לאחר מכן עבר לפורטוגל וגם שם שימש תקופה קצרה כרבנות. הוא שאף לעלות לארץ-ישראל, אולם ביקש לבקר קודם לכן בארצות צפון אפריקה כדי להכירן ונסע למרוקו ולאחר מכן לאלג'יריה. הוא הגיע לאלג'יר בשנת תרצ"ו (1936), וראשי הקהל, שעמדו על אישיותו, ביקשו ממנו להישאר בעיר ולשמש רב הקהילה.¹²⁶ הוא נשא אישה בת המקום והשתקע באלג'יר. בתקופת רבנותו פעל רבות למען החינוך היהודי באלג'יר: הוא חידש את פני הישיבה העתיקה ישיבת 'עץ חיים', ועם פתיחת בית הספר התיכון היהודי באלג'יר על שם הרמב"ם ('מיימוניד')¹²⁷ לימד בו יהדות.¹²⁸ הוא שימש בתחילת דרכו כמזכיר בית הדין באלג'יר, ועם הזמן הוטלו עליו מרבית תפקידי הרבנות בעיר. בשנת תש"ט (1949) קיבל אזרחות צרפתית, וארבע שנים מאוחר יותר מינתה אותו מועצת רבני אלג'יריה באופן רשמי לרבה הראשי של קהילת אלג'יר. בחורף תשי"ז (1957) מונה לסגן יושב ראש בית הדין הרבני בפריז. למרות כל עיסוקיו, ואף שהחזיק לפרנסתו חנות לממכר בגדים, בא הרב פינגרהוט לבית הספר הרבני בכל יום. הוא נפטר בראש חודש אייר תשכ"ב (1962), ולאחר מותו יצא לאור קובץ תשובות שלו בנושאים אקטואליים.¹²⁹

שלו בפתח ספרו שו"ת הרב פינגרהוט, עמ' יג-טז.

¹²⁶ כך על פי הביוגרפיה שם. דרמון שמע מהרב אליהו זרביב, שהיה רב בית כנסת וחזן באלג'יר, שהוא ורב נוסף מאלג'יר שמעו על הרב פינגרהוט ונסעו לפורטוגל כדי להזמין לשמש ברבנות בעירם.

¹²⁷ בית ספר זה נפתח בתקופה שבה לא הורשו תלמידים יהודים ללמוד בבתי הספר הצרפתיים. הוא פעל תקופה קצרה, בבית פרטי, ומספר התלמידים בו היה קטן. משהורשו התלמידים לחזור לבתי הספר הצרפתיים, נסגר בית הספר, והתלמידים השתלבו בבתי הספר הצרפתיים או בבית הספר הרבני. ריאיון עם פינגרהוט. על המחשבה להקים בית ספר לאחר סגירת בית הספר על שם הרמב"ם ראו גם: פינגרהוט, בית הספר.

¹²⁸ בסקירה בפתח ספר השו"ת שלו צוין גם שהוא סייע רבות לישיבת הריב"ש והרשב"ץ, ולדעת דרמון שם זה ניתן לישיבת 'עץ חיים' באלג'יר, על מנת להדגיש את החידוש בלימודי קודש. ריאיון עם דרמון.

¹²⁹ שו"ת הרב פינגרהוט. רבה הראשי של צרפת הרב יעקב קפלן כתב בהסכמה לספר: 'המנוח לא היה מאלה שמכניסים עצמם למגדל השן של ארבע אמות של ההלכה, אלא לבו היה חלון פתוח אל העולם. הקדיש תשומת לבו לעניניהם של כל אלה שפנו אליו. בפסקי הדין שלו היתה לו המגמה התמידיית

דמות מרכזית נוספת בבית הספר היה הרב יצחק זרביב, לימים רבה הראשי של קונסטנטין. משפחתו התגוררה באלג'יר, והוא שהה בבית הספר במשך השבוע ואף לן בו. הוא סיים את לימודיו בסמינר הרבני של פריז והוסמך על ידו, והיה בעל השכלה צרפתית גבוהה, שלא כמו הרב פינגרהוט, שאמנם דיבר צרפתית, לפחות בסיסית, אך לא היה בעל השכלה צרפתית אלא בעל השכלה ישיבתית מזרח אירופית.

בבית הספר היו גם רבנים מארץ-ישראל ורבנים מקונסטנטין.¹³⁰ הרב נאהורי בא לבית הספר מפעם לפעם ומסר שיעורים.¹³¹ בבית הספר פעל גם רב או מורה שהיה שליח מטעם מחלקת התרבות הדתית של 'הסוכנות היהודית', והוא לימד תלמידים אחדים בעברית (כי לא ידע צרפתית) מחשבת ישראל, תולדות עם ישראל וגמרא.¹³² רבנים אורחים באו לתת שיעורים, למשל הרב מאיר ג'איס, רבה הראשי של פריז, נתן סדרת שיעורים בקדוק.¹³³ סגל המורים של מקצועות החול הלך והתרחב במשך השנים,¹³⁴ ומסתבר שגם השתפר. הרב נאהורי ביקש בספטמבר 1953 מהרב אייזנבט להשקיע מאמצים בבחירת מורים טובים: 'יש להודות שהיו פעמים שבנוגע לבחירת המורים הבחירות לא היו מוצלחות'.¹³⁵ הוא הציע לכוון ועדת מומחים ברמה אקדמית גבוהה שיבחרו את המורים, שתהיה להם זכות להתערב בכל מקצועות לימודי החול, שיוכלו לפקח על תוכן הלימודים ועל עבודת המורים, ושתהיה להם סמכות גם להרחיק מורים. הוא הוסיף שיש לדרוש שהמורים יהיו בעלי השכלה אקדמית גבוהה ובעלי תארים אקדמיים ראויים, ושאינן להסתפק כבעבר במורים שאינן להם תארים אקדמיים רשמיים.¹³⁶ בסגל ההוראה היו גם מורים לא-יהודים (צרפתים וערבים, שאולי היו הרוב), בעיקר מורים מבתי

של מיזוג תוך כדי שמירה על שורת הדין, דרישות הדת עם התנאים הנוכחיים של החיים היהודיים. בגישתו למקורות לפי הקו של ההלכה, השתדל כל כמה שאפשר להביא לידי מזיגה בין קיומן של המצוות והתפלולות החיים. אבל מעולם לא פנה אל דרך שאיננה לפי רוח ההלכה' (שם, עמ' יא).

130 ריאיון עם דרמון.

131 ריאיון עם בן-חיים; ריאיון עם הרב זרביב.

132 ריאיון עם דרמון.

133 ריאיון עם הרב חג'ג'.

134 ראו לעיל, הערה 92.

135 הרב נאהורי אל הרב אייזנבט, 14 בספטמבר 1953, ארכיון הרב נאהורי, עמ' 315. הרב זרביב סיפר למשל שהפכו את האחראי לחדר האוכל למורה ליהדות; התחושה הייתה שהמורים אינם מוכשרים להוראה. ריאיון עם הרב זרביב.

136 הרב נאהורי אל הרב אייזנבט (שם).

הספר התיכוניים הצרפתיים באלג'יר,¹³⁷ וכן היו מורות, למשל למתמטיקה ולפיזיקה.¹³⁸

התלמידים

בבית הספר למדו עשרים עד שלושים תלמידים. היו שנשרו באמצע כי לא עמדו בדרישות בלימודי החול והקודש,¹³⁹ והיו שהצטרפו בשלב מתקדם וסיימו עם האחרים. אף שהקצו לכל מחזו מספר מקומות זהה, רוב התלמידים במחזור הראשון היו מקונסטנטיין, ורק שני תלמידים היו מאלג'יר, שלושה ממחזו אוראן ועשרה מבון – מספר גדול בהתחשב בגודלה של העיר, והם באו בהמלצתו ובעידודו של רב העיר, הרב נאהורי.¹⁴⁰

רבנים מבוגרי בית הספר

שלושה תלמידים שסיימו את הבית הספר והוסמכו בשנת 1954 נתמנו לרבני קהילות: הרב אליהו חייק התמנה לרב לצעירים באוראן, לאחר מכן היגר לצרפת והחל לכהן כרב הצעירים בניס, ובהמשך מונה לרב הראשי של העיר טולוז; הרב דוד בן-חיים כיהן כרבה של קהילה גדולה באלג'יר, ברחוב דיוז'ון;¹⁴¹ והרב רחמים חג'ג' כיהן כרב ראשי של קהילת סֵטִיף (ליד קונסטנטיין), ולאחר מכן, משהיגר לצרפת, היה רב קהילה בפריז.

בוגרים נוספים התמנו לרבני קהילות, למשל: הרב אברהם עמר היה רב קהילה באלג'יר ומשהיגר לצרפת היה רב קהילה בניס; הרב יהודה ממזן היגר לצרפת והיה שם רבה הראשי של קהילת וילורבאן הסמוכה לליון; שמעון (סימון) דרמון היה רב צבאי באלג'יריה בשנות מלחמת העצמאות שם; הרב אלעזר אלבוז עלה ארצה, היה מספר שנים שליחו של הרב נאהורי ואחראי למשלוחי כל סוגי הבשר מישראל לצרפת, ומכהן כיום כרב בגבעת-שמואל. רבנים אלו רכשו את השכלתם התורנית בבית הספר הרבני באלג'יר. מלבדם יש להזכיר את

¹³⁷ ריאיון עם הרב חייק; ריאיון עם דרמון. לדברי דרמון היו

שני מזורים לערבית, אחד מהם היה ערבי, והוא לימד ערבית ספרותית למי שרצו בכך.

¹³⁸ ריאיון עם דרמון.

¹³⁹ ריאיון עם בן-חיים.

¹⁴⁰ ריאיון עם הרב חייק; ריאיון עם הרב נאהורי.

¹⁴¹ הוא החל לכהן כרב בפועל שנתיים לפני הסמכתו, ומשהוסמך

היה לרב הרשמי של קהילה. ריאיון עם בן-חיים.

תלמידי בית הספר הרבני ורבותיהם. הרבנים: ראשון משמאל הרב אברהם משה פינגרהוט, שני משמאל הרב יצחק זרביב, ראשון מימין מר נקש המורה למתמטיקה, שני מימין הרב ישראל גנסיא המשגיח הכללי. התלמידים, מימין לשמאל, בשורה העליונה: אלוש, כלפה, זרביב, יצחק פינגרהוט, ערקי, דורן, זמיר, חייק, עטלי וחג'ג'; בשורה התחתונה: נבט, שמואל פינגרהוט, ממן וללום. התמונה באדיבות דוד ואיטה בן חיים.

מוגן בזכויות יוצרים

הרב עמנואל זרביב, בין היתר בבית הספר באלג'יר, ושלמים שימש כדיון
בבארשבע ואשדוד ולאחר מכן אב בית הדין בתל-אביב.

מבט על השאיפות ובהינתן החזון

בשנת 1954 סיים המחזור הראשון את לימודיו בבית הספר, ולמעשה היה זה גם המחזור האחרון. כבר בשנת 1955, עם תחילתה של מלחמת העצמאות האלג'ירית, היו קשיים ביטחוניים. בזמן המלחמה נערכו פוגרומים בכל ריכוזי היהודים באלג'יריה. בית הספר המשיך להתקיים במצב ביטחוני קשה עוד שש-שבע שנים, אולם בשנת 1961 התקבלו איומים מהלאומנים הערבים שאם לא תפונה הווילה יהיו חיי התלמידים בסכנה, ואז חדל בית הספר הרבני להתקיים.¹⁴²

בכינוסי הרבנים החודשיים עקבו הרבנים אחר התפתחות המוסד, עמדו על קשיים והציעו דרכים לקדם את בית הספר. למשל בכינוס מועצת רבני אלג'יריה ב-7 באוקטובר 1952 ביקש הרב אייזנבט מהרב פינגרהוט לסכם את שנת הלימודים 1951/2. הרב פינגרהוט ציין בדבריו שלחלק מן התלמידים יש בעיות משמעת,¹⁴³ ומנגד הזכיר את הציונים הטובים שהשיגו התלמידים, וסיכם שאפשר להיות שבעי רצון באופן יחסי ממצב בית הספר.¹⁴⁴ בעקבות חילופי מכתבים בין הרב נאהורי, הרב אייזנבט והרב פינגרהוט, ביקש הרב נאהורי להעלות לדיון באותה הזדמנות כמה בעיות שהקשו על בית הספר באלג'יר להתפתח כראוי: ריחוקו מערים אחרות, המצב הסניטרי, בעיות משמעת, הפיקוח ולוח הזמנים של הלימודים. בדיון במועצה התקבלו החלטות אלה: הלימודים יתקיימו בוילה לתקופה של חודשיים נוספים לכל היותר, בתנאי שתשופץ ויטפלו במערכת החימום, ובמקביל כל הבקשות הנוגעות למעבר בית הספר לעיר ייענו בחיוב; תוקם מועצה שתהיה אחראית לענייני המשמעת בבית הספר.¹⁴⁵

הרב עמנואל זרביב, שלמד בישיבת 'חכמי צרפת' באקס-לה-יבן ונקרא על ידי משפחתו לחזור לאלג'יריה כדי ללמוד בבית הספר הרבני החדש ואכן למד

¹⁴² האיומים נמסרו על ידי הנהג של בית הספר. ריאיון עם דרמון.

¹⁴³ לדעת בן-חיים ניתן לתלות את חוסר ההצלחה היחסי של בית הספר בבעיות משמעת שהיו בו. ריאיון עם בן-חיים.

¹⁴⁴ פרוטוקול מועצת רבני אלג'יריה, 7 באוקטובר 1952, ארכיון הרב נאהורי, עמ' 342-343.

¹⁴⁵ שם. ייתכן שהתקבלו החלטות נוספות, אולם המסמך קטוע.

בו כמה שנים, עמד על ההברל שבין המוסדות. לדבריו בית הספר לא היה מאורגן כראוי; הרב פינגרהוט היה טרוד בפרנסתו ולא הצליח להשקיע בבית הספר זמן כראוי; המורים לא היו מוכשרים להוראה ולא הכינו את שיעוריהם כראוי; והתלמידים חשו מוזנחים והתרכזו בעיקר בלימודי החול לקראת בחינות הבגרות ולא בלימודי הקודש.¹⁴⁶

במכתב ששלח הרב נאהורי אל הרב אייזנבט בשנת 1956, לאחר סיום המחזור הראשון, הוא קבל שתכנית הלימודים בבית הספר אינה מספקת, ושאי אפשר להכשיר את התלמידים לרבנות בשנתיים המוקצות ללימודי קודש לאחר סיום הלימודים לבחינות הבגרות. הוא ביקש להפיק לקחים מן הניסיון של המחזור הראשון וליישם בתכנית הלימודים של המחזורים הבאים, וראה בכך התחייבות לקהילות וליוקרה של בית הספר. הוא הציע להאריך את תקופת לימודי קודש שלאחר סיום מבחני הבגרות לתקופה של ארבע שנים, ורק אז להעניק לבוגרים דיפלומה של רב. הוא הציע גם לבקש ממנהל הסמינר הרבני כפריז את תכנית הלימודים שלהם, ולהתאים את תכנית הלימודים בבית הספר באלג'יר למקובל בסמינר כפריז ככל מה שנוגע ללימוד תורה, מפרשים, תאולוגיה, היסטוריה של הפילוסופיה היהודית והיסטוריה של צרפת.¹⁴⁷

מנגד רוב הבוגרים ששוחחתי עמם זכרו את בית הספר כ'אלומת אור' על רקע המציאות באלג'יריה ערב הקמתו: היעדר מסגרות מסודרות ללימוד תורה מעבר לרמת בית ספר עממי, ההתבוללות הגואה¹⁴⁸ ועוד.¹⁴⁹

בית הספר יכול היה להמשיך להתקיים עוד שנים רבות, ולהוציא מתוכו מחזורים רבים של רבנים שידעו להתמודד עם קהילות אלג'יריה, אולם ההיסטוריה היא שחרצה את גורלו.¹⁵⁰ לא ידוע לי על מחשבה או כוונה להמשיך את פעילותו של בית הספר בצרפת, אף שכל צוות הרבנים שלימד בו היגר לצרפת, יחד עם רובה המכריע של יהדות אלג'יריה. נראה כי הסיבה לכך היא שלא היה טעם בהעברת בית הספר, שכן כל ענייננו וייחודו נבעו מהמיזוג שנוצר בו בין צרפתיות לאלג'יריות, ועם המעבר לצרפת לא היה עוד צורך במיזוג זה. עם זאת בוגרי בית הספר השתלבו בקהילות יהודיות בצרפת

146 ריאיון עם הרב זרביב. מנגד יש לציין כי תלמידים אחרים דווקא הדגישו את מסירות נפשו של הרב פינגרהוט להצלחת המוסד.

147 הרב נאהורי אל הרב אייזנבט, 25 בנובמבר 1956, ארכיון הרב נאהורי, עמ' 320.

148 למשל ריאיון עם הרב חג'ג'.

149 ריאיון עם הרב נאהורי.

150 ריאיון עם הרב חייק.

כרבנים, ובכך נתנו ביטוי לאופיו המיוחד של בית הספר ולעצם השתלבותה של יהדות אלג'יריה בצרפת.

חתימה

בית הספר הרבני פעל תקופה קצרה יחסית, אך העמיד שורה של בוגרים, ולא מעטים מהם כיהנו במשרות רבנות ומימשו את חזון בית הספר הלכה למעשה – שילוב בין מסורת אלג'ירית לבין מודרניות והשכלה. שילוב זה מעיד על תפיסת עולמם של הרבנים שהנהיגו באותה עת את יהדות אלג'יריה, על הדרך שבחרו להתמודד בה עם אתגריה הרוחניים של המודרנה, ועל דמות הראויה של הרב בעיניהם בעת המשמעותית הזו. חזון מיוחד זה הותיר את חותמו גם על רקע התמורות ההיסטוריות הרבות והיסודיות של התקופה.

מוגן בזכויות יוצרים

קיצורים ביבליוגרפיים

מיכאל אביטבול, מכרמיה לפטן: אנטישמיות באלג'יריה הקולוניאלית (1870-1940), ירושלים תשנ"ד	אביטבול, אנטישמיות
—, 'הארץ ויהודיה', חיים סעדון (עורך), אלג'יריה (קהילות ישראל במזרח במאות התשע-עשרה והעשרים), ירושלים תשע"א, עמ' 24-9	אביטבול, הארץ
ר' דוד אבן כליפא, מכלל יופי על התורה, ירושלים תש"ל	אבן כליפא
שמואל אטינגר, תולדות היהודים בארצות האיסלאם, א-ג, ירושלים תשמ"א-תשמ"ו	אטינגר
מיכאל אנסקי, היהודים באלג'יריה, ירושלים תשכ"ג	אנסקי
<i>Le Grand Rabbin Rahamim Naouri זצ"ל, son action, son combat et ses initiatives (Documents d'archives, 2), Jerusalem 2009</i>	ארכיון הרב נאהורי
דוד ביטון, 'דין, השכל והזמן: הרב יוסף משאש, פוסק בעידן של תמורות', עבודת מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשס"ב	ביטון
שלמה א' גליקסברג, 'תקנותיהם של הראשונים לציון לשיפור מעמד האישה היהודייה באיראן', פעמים 142-143 (תשע"ה), עמ' 169-218	גליקסברג, איראן
—, 'ר' דוד הכהן סקלי: פסיקה מסורתית בעידן של תמורות', משה חלמיש, משה עמאר ומוריס רומני (עורכים), יהודי אלג'יריה ולוב, רמת-גן תשע"ד, עמ' 134-155	גליקסברג, הרב סקלי
—, 'כי ממנה ישובו לצאת כוכבי-אורה להאיר את כל ישובנו', ישיבת שערי ציון בירושלים בנשיאות הרב בצמ"ח עוזיאל (ת"ש-תשט"ו): דור לדור מד (תשע"ג), עמ' 408-432	גליקסברג, שערי ציון
חיים זאב הירשברג, תולדות היהודים באפריקה הצפונית: התפוצה היהודית בארצות המגרב מימי קדם ועד זמננו, א-ב, ירושלים תשכ"ה	הירשברג
מנחם ויינשטיין, 'הקהילות היהודיות באלג'יריה בין השנים 1300-1830', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, תשל"ה	ויינשטיין
אליהו רחמים זייני, 'קווים לדמותם של חכמי אלג'יריה', משה חלמיש, משה עמאר ומוריס רומני (עורכים), יהודי אלג'יריה ולוב, רמת-גן תשע"ד, עמ' 24-44	זייני
Georges E. Haik, 'Des rabbins dans la tempête (Algerie, 1942-1962): Les juifs d'Algerie', D. Cohen (ed.), <i>Les Juifs d'Algérie: Une évolution permanente (1750-1962)</i> , Netanya 2011, pp. 89-104	חייק
'L'Activité de la Fédération des Communautés Israéliotes d'Algérie', <i>Information juive</i> , 1 Décembre 1948	חסון
דוד כהן, 'ארגון הקהילה', חיים סעדון (עורך), אלג'יריה (קהילות ישראל במזרח במאות התשע-עשרה והעשרים), ירושלים תשע"א, עמ' 87-100	כהן
יעקב לופו, ש"ס דליטא: ההשתלטות הליטאית על בני תורה ממרוקו, תל-אביב 2004	לופו
David Nadjari, 'L'émancipation a marche forcee: les Juifs d'Algérie et le décret Crémieux', <i>Labyrinthe</i> 28 (2007), pp. 77-89	נג'רי

Rabbin Fingerhut, 'L'ecole rabbinique d'Algerie', <i>Information juive</i> , 2 Octobre 1949	פינגרהוט, בית הספר
'L'ecole rabbinique d'Algerie', <i>Information juive</i> , 15 Septembre 1952	פינגרהוט, ריאיון
ריאיון עם הרב דוד בן־חיים, כ"ט בתשרי תשע"ג (15 באוקטובר 2012)	ריאיון עם בן־חיים
ריאיון עם ד"ר שמעון דרמון, י"ב באלול תשע"ג (18 באוגוסט 2013)	ריאיון עם דרמון
ריאיון עם הרב עמנואל זרביב, י"ט בסיוון תשע"ג (28 במאי 2013)	ריאיון עם הרב זרביב
ריאיון עם הרב רחמים חג'ג', ו' בחשוון תשע"ג (22 באוקטובר 2012)	ריאיון עם הרב חג'ג'
ריאיון עם הרב אליהו (ג'ורג') חייק, י' בסיוון תשע"ג (19 במאי 2013)	ריאיון עם הרב חייק
ריאיון עם הרב יהודה נאהורי, ו' באלול תשע"ג (12 באוגוסט 2013)	ריאיון עם הרב נאהורי
ריאיון עם יצחק פינגרהוט, כ"א בטבת תשע"ד (24 בדצמבר 2013)	ריאיון עם פינגרהוט
שמעון שוורצפוקס, 'ההשפעה הצרפתית על יהודי אלג'יריה שבעים וחמש השנים הראשונות', משה חלמיש, משה עמאר ומוריס רומני (עורכים), יהודי אלג'יריה ולוב, רמת־גן תשע"ד, עמ' 127-133	ההשפעה הצרפתית
Simon Schwarzfuchs, <i>A Concise History of the Rabbinate</i> , Oxford & Cambridge MA 1993	שוורצפוקס, היסטוריה
נתן א' שוראקי, קורות היהודים בצפון אפריקה, תל־אביב 1975	שוראקי
שאלות ותשובות שהשיב הרב אברהם משה פינגרהוט, ירושלים תשכ"ד	שו"ת הרב פינגרהוט
דניס שרביט, 'המזוודה או ארון המתים: בחינת האופציות השונות שעמדו בפני הקהילה היהודית לאחר הכרזת העצמאות של אלג'יריה ב־1962', משה חלמיש, משה עמאר ומוריס רומני (עורכים), יהודי אלג'יריה ולוב, רמת־גן תשע"ד, עמ' 156-176	שרביט, אופציות
יוסף שרביט, 'החינוך', חיים סעדון (עורך), אלג'יריה (קהילות ישראל במזרח במאות התשע־עשרה והעשרים), ירושלים תשע"א, עמ' 106-101	שרביט, החינוך
—, יהודי אלג'יריה תחת הקולוניאליזם הצרפתי 1830-1962, תל־אביב תש"ע	שרביט, יהודי אלג'יריה
—, 'החינוך היהודי בקונסטנטיין (אלג'יריה) בעידן של תמורות, 1837-1939', אסופות יד (תשס"ב), עמ' שטו-שנו	שרביט, קונסטנטיין
—, 'רבנים צרפתיים בקהילה היהודית בקונסטנטיין (אלג'יריה): מפגש והתנגשות', יוסף הקר וירון הראל (עורכים), לא יסור שבט מיהודה: הנהגה, רבנות וקהילה בתולדות ישראל: מחקרים מוגשים לפרופ' שמעון שוורצפוקס, ירושלים תשע"א, עמ' 353-366	שרביט, רבנים